

NEMZETKÖZI KONFERENCIA AZ OROSZ FORRADALOM 100. ÉVFORDULÓJÁN

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem számára kiemelkedő esemény volt, hogy a Bölcsészettudományi Kar Ruszisztikai Központja négy kontinens (Amerika, Ausztrália, Ázsia, Európa) kutatóinak részvételével rendezett nemzetközi tudományos konferenciát 2017. május 15–16-án az 1917-es orosz forradalom 100. évfordulójára emlékezve.

Az 1917-es oroszországi események kapcsán a mai orosz történettudomány hivatalosan „az orosz forradalom” kifejezést használja (a korábbi „hatalomátvétel” – *perevorot* vagy Nagy Októberi Szocialista Forradalom helyett), s összefüggő történelmi folyamat részeként tekint az 1917-es oroszországi hatalomváltásokra, a császári Orosz(országi) Birodalom összeomlására, a rövid liberális kísérletre, és az új szovjet állam megalakulására (majd pedig polgárháborúban való megszilárdulására). Az 1917-es orosz forradalom – elismerik ezt méltatói és kritikusai egyaránt – világtörténelmi jelentőségű esemény volt. Az általa keltett lökéshullámok megrengették a talajt Nyugaton és Keleten egyaránt, s bár részben még az első világháború kataklizmája táplálta energiáját, új csapást is vágott a világtörténelem folyásának, s új – bár később elbukott – alternatívát adott a korábban egyeduralgónak teendő nyugati fejlődési modellel szemben. (Tulajdonképpen eddig egyedül a szovjetek berendezkedése tudott komoly kihívást intézni a gyarmatosítás korától globálisan is domináns „nyugati civilizáció” ellenében.) A szovjetek forradalma előbb vagy utóbb az egész világon éreztette hatását. Erre reflektált a konferencia címe is: *Az orosz forradalom száz éve és jelentősége a világtörténelemben és kultúrában.*

A résztvevők Magyarországon és Oroszországon kívül az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Belgium, Izrael, Kanada, a Kínai Népköztársaság, Olaszország, Szlovákia tudományos műhelyeiből érkeztek. Olyan nemzetközi hírv tudósokat hívtak meg a budapesti konferenciára, mint Vlagyimir Buldakov (Moszkva) vagy Sheila Fitzpatrick (Sidney).

A résztvevőket Mezey Barna, az ELTE rektora és Borhy László, a Bölcsészettudományi Kar dékánja köszöntötte, kiemelve a Ruszisztikai Központ tudományos szervező és Oroszország-kutatásokban játszott nemzetközileg is jelentős szerepét, valamint az 1917-es tematikában és a Lenin-kutatásokban nemzetközi hírnevet szerzett Krausz Tamás munkásságát.

A konferencia előadásai és az azt követő viták során az 1917-es orosz forradalom és következményeinek számos aspektusa került szóba. Az ötven előadás során egészen eltérő vélemények, álláspontok hangzottak el. Voltak kutatók, akik pozitívan értékelték az 1917-es orosz forradalom jelentőségét, örökségét; mások

negatív álláspontra helyezkedtek. Az alábbiakban csak néhány jelentősebb, érdekesebb előadás szemlélésére nyílik lehetőség, a konferencia teljes anyaga remélhetőleg a közeljövőben megjelenő kötetben lesz olvasható.

Krausz Tamás (ELTE BTK, Bp.) az emlékezetpolitikai buktatókra és manipulációkra hívta fel a figyelmet, melyek a napi aktualitásokhoz igazítva kívánják értelmezni a történelmet, vagy mellőzve minden szociológiai és társadalomtörténeti alapot, összeesküvések és konspirációk eredményeként láttatják a történelmi folyamatokat. Például a „Lenin, a német kém”, „a forradalom puccsként való félremagyarázása” nem ad választ arra, miért álltak mégis nagyobb tömegek a bolsevikok mögött, mint velük szemben; hogyan tudtak győzni a vörösök az évekig tartó polgárháborúban és a Szovjet-Oroszország ellen irányuló külföldi intervenció fölött; miért nem a fehérek győztek; miért tudott a szovjet Vörös Hadsereg többször annyi katonát mozgósítani, mint a fehérek (s ami a döntő, az akkori oroszországi társadalom mintegy négyötödét kitevő parasztság miért inkább a vörösökhöz húzott, mint a fehérekhez)?

Sheila Fitzpatrick (University of Sidney) előadásában a mai oroszországi emlékezetpolitikát tárgyalta. Noha az angolszász történetírás meghatározó alakjai is úgy vélik, az 1917-es orosz forradalom új irányt adott az egész emberiség történetének, a mai hivatalos orosz emlékezetpolitika talán meglepő módon tartózkodóbb a forradalom megítélésében. Fitzpatrick szerint a jelenlegi oroszországi rendszer számára vonzóbb a „nemzetépítő”, Nagy Péterhez hasonlóan erőszakkal modernizáló Sztálin, mint a „forradalmi”, a cári családot kivégeztető, az egyházat üldöző Lenin, akinek a politikája – elsősorban Oroszország föderális átalakítását értve ez alatt – úgymond időzített bombát léptetett működésbe, a detonáció pedig 1991-ben következett be. A mai konzervatív oroszországi politikai elit véleményét tükrözik Vlagyimir Megyinszkij kulturális miniszter szavai, miszerint a forradalmak mindig véresek és rosszak, szétrombolják a társadalmakat és erkölcsöket, megosztást szülnek.

Lars T. Lih (McGill University, Montreal) az áprilisi tézisek meghatározó szerepével kapcsolatban fejtette ki szkeptikus álláspontját. Véleménye szerint vitatható az a nézőpont, miszerint Lenin áprilisi tézisei valamiféle jelentős politikai innovációt képviseltek volna; hogy az mintegy megalapozta volna a permanens forradalom álláspontját; hogy az áprilisi tézisek megdőbbsítették volna a régi, marxista bolsevik vezető gárdát; hogy szakítást jelentettek volna a petrográdi bolsevikok „félíg mensevik” politikájával; hogy Lenin számára a tézisek egy nehéz nyitányát jelentették volna a pártvezetésért folytatott küzdelemben; s hogy a tézisek elengedhetetlenül szükségesek voltak az októberi győzelemhez. Lih szerint tehát az áprilisi tézisek nem jelentettek radikális irányváltást az „óbolsevizmushoz” (Old Bolshevism) képest, s helyett az előadó inkább a kontinuitást hangsúlyozta.

Az egyik legérdekesebb felszólalás kétségkívül Vlagyimir Buldakové (Oroszországi Tudományos Akadémia – Oroszország Története Intézet, Moszkva) volt. Az orosz forradalom egyik legnagyobb nevű kortárs kutatója (a *Krasznojá szmuta* és a kiváló *Haosz i etnosz* című könyvek szerzője) arról beszélt, hogy 1917 eseményeinek *miértje* (csak az a jó történetírás, mely a miértekre keresi a választ) a mikrotörténelem tanulmányozása révén érthető meg. A felbomlás és újrateremtődés kaotikus évében több forradalom is egyszerre zajlott Oroszországban: munkás-, katona-, paraszt-, nemzeti-, világnézeti, genderforradalom stb. A 20. század elején gyors ütemben modernizálódó, westernizálódó Oroszország átalakulását kísérő társadalmi konfliktusok az 1910-es években kezelhetetlenné váltak, az oroszországi társadalom többsége elutasította a hatalom által ajánlott – tulajdonképpen nyugatos – fejlődési alternatívát. Az 1917-es orosz forradalom ugyan elvonatkoztatathatatlant az általános európai válságjelenségektől, de alapvetően belső eredőkkel magyarázható. Az 1917 őszen a hatalmat megragadó bolsevikok lényegében együtt úsztak az árral, hatalomban való maradásuk azért volt lehetséges, mert ők ajánlottak olyan programot, mely elnyerte a „kritikus tömeg” támogatását, de a bolsevik vezetés és a „tömegek” közötti interakció a hatalom természeténél fogva nem volt, és nem is lehetett egyirányú, felülről lefelé haladó, sőt – nem a bolsevikok mozgatták a történelmet, hanem a történelem vezette a bolsevikokat. A személyes naplók, a mikrotörténelem forrásai jobban tükrözik az 1917-es események „spontán” jellegét, mint a politikusi visszaemlékezések vagy a tervszerűség illúzióját adó párt- és politikai iratok, bár a történetírásban jelenleg is a politikatörténeti megközelítés dominál.

Ehhez kapcsolódva Veronika Zsukova (Vologdai Állami Egyetem) az orosz Észak paraszti naplói és visszaemlékezései alapján rekonstruálta az 1917-es és az azt követő eseményeket, a tradicionális falusi közösségek bomlását, azt a tragédiákkal és meredek irányváltásokkal szabdaltnál is inkább kálváriát, mely először a magántulajdonú földbirtoklás elterjesztésére tett sikertelen kísérlet (sztolipini reformok), majd a „hadikommunizmus” és az 1920-as évek NEP-je után a kollektivizációval teljedett be, eltörölve a föld színéről a hagyományos orosz paraszti világot.

Buldakovhoz hasonlóan az 1917-es események „spontán”, alulról jövő jellegére hívta fel a figyelmet Dmitrij Csurakov (Moszkvai Pedagógiai Egyetem) a gyárak forradalmi bizottságainak példáján.

Alekszandr Buzgalin (Moszkvai Állami Egyetem) szerint az orosz forradalom „a tragikus hibák és büntettek” ellenére a modernizációt jelentette Oroszország számára, hosszú távú következménye volt globális léptékben a „késő kapitalizmus korában megjelenő” fasisztoid diktatúrák megsemmisítése, a gyarmati rendszer felszámolása, egy posztkapitalista társadalmi modell bevezetésére történt kísérlet.

Szintén az orosz forradalom modernizációs jellegét hangsúlyozta Makszim Gorelov (Oroszországi Tudományos Akadémia – Egyetemes Történeti Intézet,

Moszkva), aki arra hívta fel a figyelmet, hogy a gazdaság szigorú szabályozása az állam által általános jelenség volt az első világháború körülményei között egész Európában. Vagyis az államilag szabályozott gazdaság gyakorlata az első világháború következménye, amit a szovjethatalom az adott pályán haladva végigvitt, kiteljesített.

Andrej Kolganov (Moszkvai Állami Egyetem) logikailag kissé ellentmondásosnak tűnő véleménye szerint a Szovjetunió 1991-es felbomlása nem azt jelenti, hogy az 1917-es forradalmat sikertelennek lehet tekinteni. Álláspontja szerint a szovjet modernizáció „példátlan sikereket” ért el a gazdaság, tudomány, oktatás, kultúra terén. Ugyanakkor a „társadalmi viszonyok fejletlensége” miatt és az „elkerülhetetlenül erőltetett iparosítás” következtében „a hatalom a bürokrácia kezében összpontosult”, ami erőszakhoz és a szabadságjogok korlátozásához vezetett. Végső soron ez okozta a szovjet állam felbomlását.

Szintén vitákat váltott ki az az elképzelés, miszerint az 1917-es orosz forradalom a kapitalizmus („államkapitalizmus”) előtt nyitott teret, mint ezt Mihail Beznyin és Tatjana Gyimonyi (Vologdai Állami Egyetem) állították.

Olga Porsnyova (Uráli Föderális Egyetem, Jekatyerinburg) a szovjet társadalomátalakítás legújabb historiográfiájáról számolt be, különös tekintettel a totalitarizmus-elmélet kritikájáról, a hatalom és a társadalom közötti dialógus formáiról, a szovjet modernizációról szóló diskurzusról. Az 1990-es években a totalitarizmus-elmélet és a társadalomtörténeti megközelítés volt uralkodó az orosz történetírásban, amit a 2000-es években felváltottak „hibrid”, a korábbi módszertani megközelítéseket szintetizáló, de meg is haladó elképzelések. Az elmúlt 10-15 évben mennyiségi és minőségi értelemben is előreléptek a regionális kutatások, számos új forrásanyag vált elérhetővé.

A konferencián tehát kontinensek és országok szerint különböző történeti ruszisztikai iskolák és módszertani megközelítések képviselői fejtették ki olykor különböző, máskor konvergens álláspontjaikat az 1917-es orosz forradalomról.

Gyóni Gábor